

Urednik
Zoran Hamović

Likovni urednik
Svetlana Volic

traduki^T

Ova knjiga je nastala zahvaljujući podršci književne mreže TRADUKI koju su zajednički osnovali Austrijsko ministarstvo za evropske i inostrane poslove, Savezno ministarstvo inostranih poslova Nemačke, švajcarski Savet za umetnost Pro Helvetia, KulturKontakt iz Austrije, Goethe-Institut, slovenačka agencija za knjigu JAK i S. Fischer fondacija.

© Clio, 2011. Sva prava za izdanje na srpskom jeziku zadržana.
Ova publikacija, u celini ili delovima, ne sme se umnožavati, prešampavati, pohranjivati u memoriju kompjutera ili na bilo koji način prenositi – elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način – niti može na bilo koji način ili bilo kojim sredstvima biti distribuirana bez odobrenja izdavača.

Naslov originala:

Jernej Mlekuž

Burek.si?!

Koncepti/recepti

© Studia humanitatis, Ljubljana, 2008

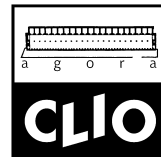
© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

Jernej Mlekuž

BUREK.SI?!

Koncepti/recepti

Prevela sa slovenačkog
Alenka Zdešar Ćirilović

Beograd, 2011.

Sadržaj

Burek (za)hvala	7
<i>Jože Vogrinc: Predburek (pardon, predgovor!)</i>	<i>9</i>
Pre bureka	13
Ka bureku	21
Burek i više	21
Više i diskurs	23
Više i (ne)diskurzivno	32
Više i (ne)materijalno	37
Više i diskurs (drugi put)	41
Više i diskurs (treći put)	46
Više i (ne)interpretacija	51
Burek i više (drugi put)	54
O bureku	57
Burek je velika i/ili hranljiva navlaka: o bureku i zdravom životu	57

Hranljiva navlaka.....	57
Burek je veliki.....	77
... Burek-borci?.....	93
Slovenci s burekom u Evropu i/ili diktatura kranjske kobasice je pre svega dobra fora: o bureku i nacionalnom biću	100
Diktatura kranjske kobasice.....	100
Slovenci s burekom u Evropu	129
Dobra fora.....	142
Posle bureka	155
Burek-arhiva	163
Spisak upotrebljenih burek-iskaza i drugih s burekom više ili manje povezanih iskaza.....	163
(Ne)burek-literatura.....	165
Burek-indeks	172

Burek (za)hvala*

Zahvaljujem, uglavnom, svima.*

* Uglavnom svi su, među ostalima i: mentori Marina Lukšič Hacin i Jože Vogrinc (/mnogo/brojni mentorski i drugi recepti iz akademske kuhinje), Duška Knežević Hočevar, Blanka Tivadar, Peter Klepec Kršić i Dimitrij Mlekuž (kritičko degustiranje nekih burek koncepata), saradnici Instituta za slovenačko iseljništvo i migracije ZRC SAZU (koji su bili iznenađujuće tolerantni prema često nepodnošljivim mirisima iz burek-kuhinje), Neda Pagon i Jernej Habjan (bez njih bi brojni burek-koncepti bili teško svarljivi), supruga Andreja (koja, doduše, nije želela da se naši sinovi blizanci zovu Sirni i Mesni), kćerka Ela (nadam se da nije dopustila da joj detinjstvo bude suviše uflekano burek-receptima / konceptima), predusretljivoj redakciji izdavačke kuće „Clio” i prevoditeljki Alenki Zdešar (njihova je zasluga što je u mojim burek-receptima / konceptima moguće uživati na srpskom jeziku i, naravno, burek, koji je zamislio, iznedrio i zapekao dr bureka – čini se sasvim nesvarljivog.

Predburek (pardon, predgovor!)

Sasvim je jasno gde ćeš najviše zapeti ako istražuješ burek. U međuprostoru koji deli nizak status ovog predmeta istraživanja u očima prosečnog univerzitetskog stručnjaka i izuzetne uspešnosti bureka u prehrambenim taktikama, govoru i, svakako, u mašti stanovnica i stanovnika Slovenije.

Već to što je burek tako uspešan nameće potrebu da se njime, kao opravdanom temom, ozbiljno pozabavimo.

Procep između praktične uspešnosti i teoretske neprimetnosti predmeta istraživanja – bureka, pisanje o njemu nametnulo je dva dodatna, među sobom povezana zahteva. Prvo: potrebno je razmisliti o heterogenosti bureka kao predmeta i teme. Drugo, pisanjem treba opravdati prethodni istraživački pristup i taj procep promišljeno prikazati na odgovarajući način.

Čitalac i čitateljka će već razumeti da li je Jernej Mlekuž uspeo da prevaziđe ove poteškoće; nema smisla ponašati se kao voditelj TV dnevnika i unapred, ukratko, najavljivati ceo tekst. Eventualno, možemo pokušati da razumljivo i u nekoliko poteza naznačimo o čemu je reč.

Nije od juče taj predmet, koji, upravo, miriše iz domaće pećnice, ili vam ga, vrućeg i masnog, baš pakuju u papir da biste ga na brzinu pojeli usred obavljanja poslova u gradu. U panonskom delu Slovenije domaćice od davnina prave slična jela, samo što ih ne zovu burek. Reč burek u Sloveniju su doneli doseljenici i raširili je prodajom po kioscima uz železničke i autobuske stanice i kasarne, mada se, po njihovom mišljenju, burekom ne može zvati sve ono što se u Sloveniji zove tim imenom.

Ukratko, problematični su identitet i poreklo: šta jeste, a šta nije burek; da li je autohton, ili je imigrant?

Drugu nedoumicu možemo iskazati na više načina. Počecemo lagano, pa onda zasoliti: da li su burek umele da prave već naše bake, ili smo naučili da ga pravimo kod kuće tek kada smo na asfaltu već navikli na uživanje u njemu, kao u osobenost đačkog i studentskog života i kao nesporno urbano životno iskustvo, a u svakom slučaju kao sjajan pokretač potonje nostalgije za mladošću?

Nema razgovora ni pisanja o bureku koji ne bi bili zamrljani subjektom više nego što je masnim mrljama uprljan onaj ko jede burek i brblja. „Zamrljano subjektom”: potrudio sam se da pronađem baš te reči. Pret hodna dva pasusa ne govore o „bureku kao materijalnom predmetu koji prisvajaju različite ideologije” (ili različiti diskursi), ili o „našem ličnom odnosu prema bureku” (ili odnosu filtriranom kroz istoriju, kulturu, sećanje ili još nešto neodređenije). Da je tako, u oba slučaja ponašali bismo se kao da je burek nešto materijalno, nešto posebno, nešto što izaziva suprotna ponašanja i ubeđenja. U prvom slučaju, ideologije bi nas gurnule u dodatnu opasnost da poništimo materijalnost bureka i da u njemu vidimo samo raskršće spoljašnjih odrednica. U drugom slučaju, relativnu objektivnost sociološke redukcije samo bismo zamenili manje određenom i još uopštenijom redukcijom kojom bismo bureku pripisali sudbinu kakvu, konačno, ima svaki predmet: koristimo ga i govorimo o njemu, a i jedno i drugo se menja kroz prostor i vreme. Veoma poučno!?

*A ako napišem da je burek zamrljan subjektom, time mislim da odnos prema bureku nije moguće rastaviti na proste činioce zbog toga što je on sastavni deo naših maštarija, a ne samo naše ishrane. Burek jeste predmet **uživanja** u kulinarskom, ali pre svega u psihoanalitičkom značenju.*

„Burek si”, a „nemaš za burek”; „Burek? Nein, danke”. Samo uzimajući u obzir dimenzije uživanja možemo dokučiti nedeljivost priče o bureku i njegovoj materijalnoj produkciji, distribuciji, potrošnji. Jer, burek nam u jeziku pruža još veće uživanje nego među zubima.

Burek je odlična reč za razmišljanje posle uživanja u njemu. Neprimetno je zamenila picu i hamburger, ako govorimo o brznoj hrani.

Potajno je zauzela mesto škembiča i gulaša, kada je reč o toploj užini. U slovenačke običaje ušunjala se na privilegovano mesto zgusnute metafore za Balkan – što su, osamdesetih godina kod Štiha, bili čevapčići. Bez bureka teško možemo zamisliti žargon mladih, uobrazilju slovenačkog šovinizma i retorički arsenal reklamnih agenata zdrave hrane.

Zbog toga je hitno trebalo – zaista je kucnuo čas – da se slovenačke humanističke i društvene nauke, preko Jerneja Mlekuža, pozabave burekom: to više nije bilo koja reč među rečima, jer je ta reč, preko govora, sve zamastila. Zar možemo da poreknemo istinitost poruke sa grafita na komšijskom zidu: „Sve je burek!”?

Time je za predgovor rečeno i previše. Dajemo reč piscu.

Jože Vogrinc

Pre bureka

Čini mi se da mahom nemam poteškoća sa razumevanjem i poštovanjem pravila, konvencija, običaja i svega drugog iz sveta koji se podrazumeva. Odmah ću reći da ovim zadatkom nisam hteo sebi na vrat da natovarim probleme, neprijatnosti i druge muke. Mada, u ovoj raboti to uopšte nije bilo tako lako i nisam baš siguran da sam u tome uspeo. U čemu se, onda, krije taj neočekivani i na ovom zastrašujuće ozbiljnom mestu baš nimalo prijatan problem?¹

Problem nastaje zbog zapovednog statusa, zbog misije ovog teksta. Zar to ne bi trebalo da bude naučni tekst? Doduše, već je Aristotel tvrdio da večna načela i nužnost ne spadaju u ljudska posla – u toj oblasti sve može biti „i ovako i onako”. U toj oblasti, stoga, prava nauka i nije moguća, moguća je samo razboritost.² Sve se dodatno zaoštrilo baš zato što ja i ne radim ništa drugo nego tumačim ljudska posla, a ona su, rekao bih već po definiciji, predmet ljudskog tumačenja. Dakle, ako već na početku prihvatim da ljudska posla mogu biti „i ovakva i

¹ Ovaj tekst je prerađena doktorska disertacija *Predmet kao akter? Primer bureka u Sloveniji* koja je odbranjena 2008. godine na Univerzitetu u Novoj Gorici (Fakultet za postdiplomske studije, Studijski program Interkulturalne studije – komparativne studije ideja i kultura).

² Veliku pomoć u interpretaciji i sažetku 5. i 6. poglavlja 6. knjige Aristotelove *Nikomahove etike*, str. 190–192, pružio mi je tekst Rastka Močnika „Studia humanitatis danas”, str. 217–218. Taj tekst mi je bio od pomoći i prilikom govora o tom mučnom pitanju. – Za bibliografske podatke o navedenim tekstovima pogledati poglavlje „(Ne)burekliteratura”.

onakva” odustajući od iluzije da ću svoj način rada smestiti u radionicu egzaktnih nauka, brzo se postavlja nimalo prijatno pitanje: da li, onda, taj moj navodno „naučni” rad – tumačenje ljudskog delovanja – uopšte može biti suštinski drugačiji od nenaučnog, odnosno svakodnevnog, interpretativnog ponašanja ljudi? Dakle, od predmeta mog i opšteg humanističkog istraživanja?!³

Od tog zloslutnog, zastrašujućeg, ubojitog pitanja – koje me je sve vreme plašilo – hitam ka praktičnim, tehničkim, meni bližim pitanjima o kojima, hm, baš i nema mnogo da se kaže. Šta uopšte da smestim u uvodno poglavlje? Da li da otkrijem i malo sadržaja? I koliko bi to malo bilo da odmah ne bude previše, da čitaocu ne bude sve jasno još pre nego što uopšte omiriše poglavlja s mirisom bureka? Da ipak pokušam. Izgleda da moram, zar ne?

„Pre bureka!” Mada zvuči prilično metafizički, ovo poglavlje je tehnički strogo određeno. Naime, u njega sam ubacio sve što se ne odnosi na burek. No, osim hipoteze.⁴

U poglavlju „Ka bureku”, posle poglavlja „Pre bureka” definišem okvire analize bureka, odnosno onoga što je više od bureka. Više-od-bureka? Pa da, to je nekakva nadgradnja bureka, da se poslužim arhitekturom Karla Marksa. Nešto više o tome pronaći ćete u poglavlju „O bureku”.

³ Navešću samo jednu veliku misao koja nam, doduše posredno, preko krivine, može pomoći u odgovaranju na gornje pitanje: „Umesto da suprotstavljamo magiju nauci, bolje bi bilo da ih uporedimo kao dva načina spoznaje, nejednaka po svojim teorijskim i praktičnim rezultatima [...], ali jednaka po vrsti duhovnih radnji koje oba pretpostavljaju, i koji se manje razlikuju po svojoj prirodi a više po tipovima pojava kojima se bave.” (Klod Levi-Stros, *Divlja misao*, preveli Jelena i Branko Jelić, Nolit, Beograd, 1978.) Ako sasvim slobodno sažmem: čovek je oduvek znao dobro da misli, a ne tek od pojave nauke.

⁴ Hipoteza ili, bolje, pitanje teksta je: Čini se sasvim suvišnim reći da burek nije samo hrana, nije samo punjač zeluca, nije samo fiziološka potreba. On je mnogo više od toga! Ali, šta je, zapravo, to po čemu je burek „više-od” – više-od-bureka – i kako ga shvatiti, promisliti, analizirati?

Već naslov poglavlja „O bureku” otkriva suštinu. Šta još da dodam? A, pa da, posle njega dolazi poglavlje „Posle bureka” koje se završava poslednjim znakom interpunkcije u osnovnom tekstu studije.

Potom sledi prateći aparat, „(Ne)burek-literatura” i „Burek-arhiva”, o čemu ionako nema šta da se kaže.

Ili, možda, ima? Zapravo sam zaboravio da kažem da me je ka bureku u priličnoj meri vodio Mišel Fuko i pomogao mi u razmišljanju. Njegovo ime se i u propratnom aparatu najčešće pominje. Verovatno je pobednik i u osnovnom delu. Što, doduše, i nije toliko važno. U znak poštovanja prema najcitiranijem autoru u ovom tekstu moram da kažem da sam ga više puta veoma slobodno tumačio i koristio. Možda čak i zloupotrebio?⁵ Ali: „Rođenje čitaoca treba platiti smrću autora”, okrutno zaključuje Rolan Bart u jednom spisu na tragu diskursa – nikog drugog nego – Fukoa.⁶ U suštini, tekst ima više značenja nego što veruje i želi njegov autor. Kada autor pošalje delo u svet, njegovo značenje više ne zavisi samo od njega, jer ono zaživi svojim životom. Značenje se tumači u različitim kontekstima i podvrgnuto je raznim interpretacijama.

Govoreći o Mišelu Fukou zapravo sam hteo da govorim o nečem drugom. Ne verujem da je moj tekst naročito izvoran, izuzetan, kreativan. Njegova neoriginalnost nije samo u tome što „okviri jedne knjige nikada nisu jasni, i strogo odeljeni: od naslova, prvih redaka i tačke na kraju, preko svoga unutrašnjeg rasporeda i oblika koji je osamostaljuje, knjiga je uključena u sistem upućivanja na druge knjige, druge tekstove, druge rečenice”. Nije reč samo o tome da je tekst pred vama „čvor u mreži”, kao što Fuko zaključuje metaforu.⁷ Radi se i o bureku, ili pre

⁵ U procesu razmišljanja, čitanja, pisanja, uočio sam i mnoge protivrečnosti i nedoslednosti Fukoove misli, koje nisam posebno razgrtao. Moj eklektički pristup zasniva se, naime, na uključivanju (upotrebnih) koncepata, a ne na njihovom analiziranju, pretresanju, kritikovanju. Time nikako ne želim da autoru umanjim veličinu koja mu, po mom mišljenju, opravdano pripada, naročito zbog izuzetnog misaonog avanturizma, intelektualnog nonkonformizma i pronicljivosti. Priznavanje veličine, naravno, ne znači idolatriju.

⁶ Rolan Bart, „Smrt autora” (prev. prema: *Suvremene književne teorije*, Miroslav Beker (prir.), SNL, Zagreb 1986).

⁷ Mišel Fuko, *Arheologija znanja*, preveo Mladen Kozomara, Plato – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Beograd – Novi Sad, 1998, str. 27.

svega o njemu (zar nisam rekao da u ovom poglavlju nema burek-govora), koji nije samo nekakva materija koju bih popularno dodao nekim apriornim konceptima radi predočenja. To je materija koja strukturira, konceptualizuje, promišlja i sam tekst.⁸ Život je, doduše, biocentrički rečeno – da sebi dozvolim nekoliko uzvišenih reči – uhvaćen u neživo telo koje je nesumnjivo zanimljivije zbog toga što postoji, nego zbog autorovih konceptualnih, stilističkih i drugih zahvata. Dakle, burek je izvorniji od samoljubivog autora.

Čak i da ovom predmetu oduzmem smisao i učinim ga pasivnim, nemoćnim i beznačajnim u oblikovanju ovog teksta i kulture, društva, sveta uopšte, autorstvo nad tim tekstom ne uzdiže se kao nekakva božja pojava iznad ovog sveta u nebeski, izabranima posvećen svet:

Može se zamisliti kultura u kojoj bi govori cirkulisali i bili primani a da uopšte nema funkcije-autor. Svi govori, bilo kakav da je njihov status, oblik, vrednost, bilo kakvom tretmanu da ih podvrgnemo, odvijali bi se u anonimnosti šaputanja. Ne bi se više čula pitanja već dugo ponavljana: „Ko je stvarno govorio? Da li baš on i niko drugi? Sa kakvom autentičnošću i originalnošću? I šta je iz sebe najdublje on u svom govoru izrazio?” Čula bi se druga pitanja poput ovih: „Koji su modusi egzistencije ovog govora? Otkud je on držan, kako može cirkulisati, i ko ga može upiti u sebe? Koja su tu mesta napravljena mogućim subjektima? Ko može ispuniti ove razne funkcije subjekta?” A iza svih ovih pitanja samo bi se čulo brujanje ravnodušnosti: „Šta je važno ko govori.”⁹

Uz veliku meru interpretativne slobode, tu misao bih mogao neka-ko sažeti i prilagoditi je potrebama mog teksta: potpuno sam svestan da je ovaj tekst dokument, čedo svog vremena; samo da još veoma tiho, pobožno, verujući u čudesa, dodam: nadam se da je u isti mah i nešto više.

⁸ Pa i samoljubivog autora, dr bureka.

⁹ Michel Foucault, „Qu'est-ce que c'est l'auteur”, predavanje iz 1969. godine objavljeno u publikaciji francuskog Filozofskog društva, *Bulletin de la Société française de philosophie*. (Videti: Mišel Fuko, „Šta je autor?”, prevela Eleonora Prohić, *Izraz*, 11–12/1975.)

Na kraju – posle patetičnih reči koje se rado šepure u takvim uvodima pa, kao što nalaže nepisano pravilo, moramo da ih izbacimo iz ozbiljnog naučnog rada – još nekoliko manje-više tehničkih podataka i upozorenja.

Kada napišem „burek-uživaoci”, „burek-protivnici” i „burek-simpatizeri”, mislim i na burek-uživateljke, burek-protivnice i burek-simpatizerke. To se, naravno, odnosi i na sve oblike imenica, u svim padežima, brojevima i glagolskim oblicima, osim ako nije drugačije navedeno.

I još nešto moram da kažem o pisanju, o procesu koji se u nauci podrazumeva, o nekakvom nužnom zlu koje ne zaslužuje promišljanje, a guta mnogo vremena. O tom mučno-zabavnom procesu koji autore i čitaoce tera na smeh i baca na muke. U tom, ne nužno savladivom procesu koji je u ovoj mojoj avanturi veoma hrabro i poput pustolova često sasvim neočekivano skretao stazama koje ni u najluđim mislima nisam naslućivao.

Ali: pišem, dakle jesam.¹⁰

¹⁰ Pisanje svakako nije bilo jedini proces vredan pomena u ovom naučnom projektu. Proleća 2005. počeo sam da skupljam burek-iskaze – sve što je o bureku u raznim supstancama rečeno, materijalizovano – i to više ili manje savesno činim i sada, kada je na kraj teksta već stavljen poslednji znak interpunkcije. Nabrojaću samo nekoliko mesta na kojima sam najčešće pronalazio upotrebljene iskaze: internet-stranice, periodična i druga štampa, razgovori (preko telefona, kompjutera, u četiri oka, pa čak i kada uopšte nisam bio direktno uključen u govornu radnju, već sam samo osluškivao), literatura, popularna i druga muzika, gradski zidovi (grafiti), filmovi, pozorišne predstave. Prikupljanje tih heterogenih, raspršenih, (ne)vidljivih iskaza uključivalo je različite pristupe, odnosno postupke – naime, plašim se da govorim o (naučnim) metodama – listanje, čeprkanje, traganje po internet-stranicama, periodičnoj štampi (najčešće onoj koja postoji i na internet-stranicama i tako omogućava „brzo” traganje po lozinkama – u mom slučaju po bureku), u filmovima, literaturi; razgovori, ili, bolje, traganje i aktiviranje burek-iskaza u govoru (ponekad je izgledalo tako kao da sam razgovore diktirao sa jasno postavljenim i konkretnim pitanjima, a drugi put sam samo slušao i dopuštao da razgovori opušteno teku, ponekad čak i bez mog aktivnog prisustva/posmatranja sa direktnim učešćem). U to konfuzno, opušteno, neisključivo prikupljanje burek-iskaza bili su, hteli to oni ili ne, uključeni i prijatelji, saradnici, mentori, supruga i još poneko. U ovom mom projektu više je smisljeno i potrebno govoriti o „kontrametodologiji” nego o metodologiji. Ovu parafrazu Paula Fajerabenda – mislim na delo *Protiv metode* – prenosim zbog njene kritičnosti i duhovitosti.

Zapravo, hteo sam da kažem nešto i o stilu. Malo ko neće svojski, a verovatno i uvređeno, istrajati na tome da on nije primeren takvom radu. Naučnom radu! Priznajem da je upotreba „ležernijeg”, neformalnijeg stila u velikoj meri bila namerna.¹¹ Naučno pisanje na neki način podrazumeva upotrebu elitističkog, ekskluzivistički stručnog vokabulara koji naučnik koristi kao indeks svog stručnog znanja. Dakle, na delu je nekakva konvencija, nepisano pravilo koje nameće, zahteva prikladnu upotrebu naučnog jezika. Kao što zaključuje Džon Fisk – i verovatno još poneko – ekskluzivnost različitih stručnih profesija je u velikoj meri posledica upotrebe posebnog, drugima često nerazumljivog jezika, dakle, učenije rečeno neraširenih kodova.¹² Po mom skromnom mišljenju, upotreba tih neraširenih kodova, tog stručnog ekskluzivističkog jezika, često je preterana i nepotrebna. Čini se da je jedini rezultat, uspeh tog naglašavanja odvojenosti od drugih, nestručnjaka, neobrazovanih, i utvrđivanje članstva u stručnoj, naučnoj eliti. Time, naravno, ne mislim da je naučni jezik samo prazna „forma” bez „sadržaja”, samo jedan od brojnih kodova koji bez većih problema i posledica možemo zameniti drugim kodom. Nauka, kako god je mi shvatili, mora da se odrekne uzdizanja ekskluzivističke „forme”, mora da od neraširenog koda teži ka raširenom kodu – ali naravno ne na štetu „sadržaja” i ne na račun današnje dobre prijateljice zlatnog telea: popularizacije. Nauka samo na taj način može da pokaže, dokaže, potvrdi da se iza „forme” ne krije praznina, već „sadržaj”.

Zbog toga priznajem – u tome možda ima i malo hvalisanja: ovaj tekst sam pisao za širu publiku. Cilj mi je da ga čitaju kako prosveteni („dr ljudi”) tako i neprosveteni (ljudi bez visokih titula), kako burek-uživaoci tako burek-neuživaoci, kako njegovi fanovi, tako inkvizitori, kako burek-neznalice, tako i burek-znalci. I više nego strah od te šarene mase zabavljale su me misli o tome kako će jedni moj tekst spaljivati na lomači, dok će ga drugi braniti mačem. Opis slobodnih aktivnosti koje su bile usko povezane s mojim naučnim radom, pa ni žive reči nisu

¹¹ Stručnije i preciznije rečeno, koristim stilska jezička sredstva, među kojima najčešće tvorbu reči (npr. složenice) i rečenica (npr. uzvici).

¹² John Fiske, *Introduction to communication studies (Uvod u komunikacijske studije*, slovenački prevod, str. 88).

prikladne za ozbiljan naučni tekst. A možda ipak, ako se izjašnjavaju protiv njega...¹³

Još upozorenje koje ne treba shvatiti kao šalu. Pažnja, posle konzumiranja ovog teksta burek više neće biti isti! A sada da požurimo...

¹³ Samo trunka ispod pera jednog mislioca koji na gornje pitanje odgovara negativno: „Primjerice, religija ili metafizika, ili pak samo smisao za šalu neke osobe (njezin *prirodan* smisao za šalu, a ne prirodena i uvijek prilično neprijazna vrsta šaljivosti koju otkrivamo u specijaliziranim profesijama), ne smije imati nikakve veze s njezinom znanstvenom djelatnošću. Imaginacija, čak te osobe je obuzdana, čak i njezin jezik prestaje biti vlastiti njezin. Ovo se ponovo odražava u prirodi znanstvenih 'činjenica' koje se iskušuju kao nešto nezavisno od mnijenja, vjerovanja i kulturne podloge. *Moguće* je, dakle, stvoriti tradiciju koja se održava pomoću strogih pravila, što je u stanovitoj mjeri također uspješno. Ali, je li *poželjno* podupirati takvu tradiciju isključivši sve drugo?” Zajedno s autorom gornjih redova, Paulom Fajerabendom (*Protiv metode*), odgovaram: „ne”. (Paul Feyerabend, *Protiv metode*, preveo Mario Suško, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987, str. 11–12.)

Ka bureku

Burek i više

Kad sam došô u Sloveniju, burek smo jeli samo kod kuće. Bio je samo hrana, dobra hrana kao druge i to još jeftina i ništa *više*. A koga je tada brigalo da li je mastan i to što smo ga gore u Sloveniju doneli mi [doseljenici]. Mislim da većina Slovenaca uopšte nije znala za burek. Mada su ga neki Albanci već pekli i prodavali. I Slovencima, uglavnom klincima, a noću i žurerima koji su hteli da pojedu nešto toplo i jeftino. I, naravno, mi [doseljenici] pravili smo ga kod kuće i jeli. To je bio samo burek, bez svih tih grafita, komada, fora, zajebancija, koje su mu se kasnije dešavale. A danas je stvar [...]¹

Na ovom mestu, dakle, već na samom početku, zauvek ću napustiti to prividno nevino vreme, oslobođeno simbolike, vreme kada se za burek još nisu lepila značenja, kada na njemu još nisu parazitirale mitologije, trovale ga ideologije, konstruisali diskursi.

Danas je sve – drugačije. I dalje u Sloveniji nalazimo, bar po mom mišljenju, srazmerno jeftin i dobar burek. Kada se odrekao nevinosti,

¹ Autor iskaza biće otkriven na kraju poglavlja „Posle bureka”.

Burek-iskaza u ovom poglavlju nisam opremio referencama. Iz dva razloga. Već opterećen tekst nisam hteo da dodatno opterećujem referencama. Svi burek-iskazi u ovom poglavlju, naime, pojavljuju se u sledećim poglavljima u kojima imaju svu potrebnu „naučnu” opremu.

taj jeftin i dobar burek upao je i u hermetični hram slovenstva, Cankarjev dom, te nije ostao neprimećen čak ni kod takvih kulturoloških neznalica kao što su profesionalni dijetetičari. Njegova raširenost i prepoznatljivost urodile su idejom da na evropski grb i zastavu treba staviti pica-burek – autentičan slovenački proizvod koji spaja novu i staru Evropu, Zapad i Istok. U to vreme smo bureku nakačili toliko značenja da više nismo znali šta je on, zapravo. Zdrava ili masna hrana? Inostrana ili domaća roba? Aljkav fastfud ili tradicionalno jelo, vredno poverenja. *Kul* ili *bed*? Slovenačko ili neslovenačko jelo? Predmet poricanja, isključivosti, uvažavanja, glorifikovanja? Otmena ili plebejska hrana? Urbana ili ruralna pita-savijača? Zakon ili svinjarija? Stvar za brisanje i zaborav ili za grb i zastavu?

U taj, često bizaran, burek uvukla se čak i nekakva misterija, metafizika. Ako reč pročitamo unazad, zasvetli „kerub“^{*}, što su mnogi primetili. Naravno da nije postignuta saglasnost ni oko misterioznog „keruba“. I ko bi to uopšte očekivao?

Možda je to ona nejasnoća skrivena iza reči *istina*. Ona nejasnoća oko koje se Fridrih Niče tako često pitao i uvek iznova odgovarao: šta je istina a da nije iluzija.² Ali u ovom tekstu nećemo dati reč istini. Proteraćemo je, odbaciti, odreći je se na račun manje metafizičke, manje apsolutne istine. Istine o nezdravosti, balkanskosti, plebejskosti, tuđinstvu i još i još mnogo reči koje burek iz samodovoljne materijalnosti, primarne potrebe, punjača želuca, prebacuje na teren kulture. Istine koja, nasuprot opšte, večne, nepromenljive, samodovoljne istine, stalno mora da se bori za opstanak. Istine, koju svakog trenutka može

* Kerub – heruvim, čist duh, pripadnik drugoga reda anđeoske hijerarhije; u hrišćanskoj ikonografiji biće sa detinjom glavom i krilima, koje se nalazi uz boga. – *Prim. prev.*

² To je nekakav Ničeov lajtmotiv koji se pojavljuje u mnogim tekstovima. Na primer: „Zacelo, šta nas uopšte nagoni da pretpostavimo kako postoji suštinska suprotnost 'istinitog' i 'lažnog'? Zar nije dovoljno da se pretpostave stupnjevi prividnosti i, takoreći, svetlije i tmastije senke i zajednički tonovi privida – razni valeri, da se poslužimo jezikom slikara? *Zašto svet*, koji *nas se nešto tiče*, ne bi mogao biti fikcija? A onome ko tad zapita: 'Ali fikciji pripada Tvorac? – ne bi li se moglo razgovetno odgovoriti: „*Zašto?*“ Ne pripada li možda fikciji i to „pripada“? (Fridrih Niče, *S one strane dobra i zla. Genealogija morala*, preveo Božidar Zec, Dereta, Beograd, 2003, str. 3.)

zameniti, izbrisati, pobediti druga istina. Istine, koja je istinita pre svega u svojim posledicama.

Burek je u ovoj analizi uvek nešto *više*. On je mastan, balkanski, slovenački, neslovenački, najveći, istočnjački, zakon, sranje, orijentalni, nezdrav, plebejski, dođoški, džank, A.B.S., kerub. Nikad ne postoji sasvim čist, nevin, bezuslovan burek. I upravo to više – više-od-bureka, burek-više,³ da ne bude greške – glavni je i zapravo jedini predmet ove analize.

Više i diskurs

To više-od-bureka, nažalost, zahteva neku teoretsku razradu da bismo mogli da ga precizno odredimo, kao što to, dabome, zahteva nauka.

Vrlo brzo naletimo na prvi problem. Više-od-bureka pojavljuje se, izražava, ispoljava u veoma različitim oblicima. *Kul* i *bed* burek postoje kako u jeziku tako i u materijalnoj praksi. Uzdižemo ga i nipodaštavamo i rečima i delima. Ako idemo još korak dalje, primećujemo da se više-od-bureka nalazi na zvučnim slikama (recimo, hit Alija Ena *Sirni & Mesni* koji visi u vazduhu), vizuelnim slikama (isti hit napisan na omotu kompakt-diska, ili na fotografijama bureka u rukama Alija Ena objavljenim u nedeljniku *Mladina*). I onaj, neposrednom uživanju namenjen, burek takođe možemo razumeti kao nekakav fizički lik (opet burek – a ne kranjska kobasica – u rukama Alija Ena, i ne sa fotografije, već ispred burek-lokala u Miklošičevoj ulici jednog sivog dana u kasne noćne sate). Dakle, imamo posla sa izgovaranim (u gornjem slučaju otpevanim, možda i ureknutim, izblebetanim, isteoretisanim), pisanim, fotografisanim ili na drugi način vizuelno uobličanim, prehrambenim

³ U ovom poglavlju pokušavam da istrajem na analitičkoj distinkciji između više-od-bureka i bezuslovnog bureka. Osim u slučajevima kad se ta razlika izgubila, odnosno kad je nejasna, koristim analitički zamagljen pojam „burek”.

i verovatno još kakvim više-od-bureka. Kao što bi rekao Rolan Bart, radi se o „različitim sistemima, s obzirom na supstancu koja deluje u komunikaciji”.⁴ Razume se da te sisteme možemo različito odrediti i podeliti.

Mogli bismo govoriti o sistemu predmeta, slika i ponašanja. Ovo trojstvo možemo redukovati na dvojstvo ili ga proširiti na veći broj jedinica. I to na veoma različite načine. Recimo, sistem predmeta mogli bismo shvatiti, smestiti u sistem praksi, na jednoj strani, i sistem slika, na drugoj. Istu redukciju mogli bismo napraviti u sistemu slika, odnosno praksi, ili otvoriti ih za nove podele.

Moguće je govoriti o lingvističkim i nelingvističkim semiološkim sistemima. Među ovim poslednjim možemo prepoznati otelotvorene ili očiglednije fizičke sisteme reprezentacija kao što su jezik tela i znaci, ples, ono što je Pjer Burdje nazvao „*hexis corporelle* [telesni habitus],⁵ i na drugoj strani gomilu heterogenih oblika reprezentacija, kao što su slikarstvo, vajarstvo, fotografija, muzika, film i još ponešto. I posle dugog sređivanja još ne bismo mogli reći da je sve završeno; ima tu još posla za uredne. Poslu, čini se, nema kraja.

Stvar se još dodatno komplikuje kada pod lupom osmotrimo pojedinačne primere, manifestacije više-od-bureka. Jer, jedna manifestacija, jedan tekst, da koristimo ovaj semiološki izraz, može ujedinjavati više semioloških sistema. Kao što bi rekli Adam Javorski i Nikolas Coupland, on je „višemodalni”.⁶ Nepostojeća televizijska reklama za burek verovatno bi sadržala govorni i pisani jezik, nepokretne i pokretne slike, živu igru i kompjuterske slike, muziku i još ponešto. A zapravo i ne moramo da tražimo primere u nepostojećem svetu.

Postojeći svet se još dodatno komplikuje. U slučaju ove slasne fotografije nesumnjivo je reč o veoma složenom sistemu u kome deluju, ili su bar prisutne, razne supstance, razni jezici. Među njima se uspostavljaju veoma različiti, složeni, ne baš najjasniji odnosi. Osnovni medij

⁴ Roland Barthes, *Elements de sémiologie, l’Ancienne Rhétorique (Elementi semiologije. Antička retorika)*.

⁵ Pierre Bourdieu, „Language and Symbolic Power”.

⁶ Adam Jaworski – Nikolas Coupland, „Introduction: Perspectives on Discourse Analysis”, u: *The Discourse Reader*.

– ako o osnovnom mediju uopšte možemo govoriti – preko koga nam je ta manifestacija više-od-bureka dostupna, jeste fotografija. Tako možemo govoriti o jeziku fotografije. Uz to, u njoj ili van nje, zavisno od toga na koji način ćemo tu sliku podeliti, na delu je lingvistički jezik (reč „art” i naziv „burek” na staklu u pozadini) i jezik predmeta (reč „ART”, napisana burekom, odnosno burek-supstancom, a ne crvenim masnim slovima *lucida sans unicode*, ili kranjskom kobasicom, kebabom* u desnom uglu, i još ponečim). Ova dva jezika zajedno, dakle natpis „ART” u burek-supstanci, stvaraju nov, nazovimo ga tako sasvim neuspelo, umetnički jezik. Taj umetnički jezik se nikako ne može svesti na jezik fotografije. On je drugačije strukturisan, određen je drugim pravilima... Da ipak završim ovu igru detektovanja i seciranja višesupstancijalnosti, višemodalnosti, višejezičnosti više-od-bureka, jer je posao obavljen – postavlja se prvo ozbiljno pitanje u ovom projektu: da li je uopšte moguće uključiti, obuhvatiti, ovu

* Kebab – orijentalni specijalitet od komadića mesa (izvorno jagnječeg) pečenog na grilu. Ražnjići. – *Prim. prev.*

heterogenu građu veoma različitih pojava i drugih oblika, i razmišljati o tim različitim supstancijalnim, jezičkim sistemima, o toj višemodalnosti?

Ovaj problem rešićemo pojmom *diskursa*. Sa gledišta jednog diskursa, recimo diskursa o potrošnji bureka, razlika između govornog čina (molba za burek) i fizičkog čina (uživanje bureka) nevažna je. Ova dva iskaza, jezički i fizički, vanlingvistički su čin, i smisao zadobijaju unutar određenog diskursa. Ernesto Laclau i Šantal Muf smatraju da ta dva čina imaju nešto zajedničko, što omogućava njihovo upoređivanje⁷. Zajedničko im je to što čine celovit postupak – potrošnju bureka. Iskaz (može) biti lingvistički i nelingvistički čin, kako praksa tako i reprezentacija veoma različitih pojava, supstancijalnih oblika.

Ali time još nismo u potpunosti odgovorili na gornje pitanje. Da se nakratko vratimo slasnoj fotografiji. Sa gledišta nekog umetničkog diskursa, nekog umetničkog jezika, burek je (samo) govor, odnosno čin govora, da se poslužimo pojmovnim parom jezik/živa reč⁸ Ferdinanda de Sosira. Burek je, dakle, samo jedan od elemenata unutar brojnih varijacija i kombinacija umetničkog govora, samo jedan od elemenata u određenoj sintagmi. Naravno da može biti i obrnuto. Sa gledišta nekog burek-diskursa, ako o takvom diskursu uopšte možemo govoriti, čin govora je osobena umetnička forma. Umetnička forma je samo jedna od varijacija unutar burek-jezika.

Nije naodmet reći još ponešto i o *iskazu*, toj elementarnoj jedinici diskursa. Pojam iskaza nije tek tako izabran. Vodi nas ka majstorstvu Mišela Fukoa, ka arheologiji sa kojom, doduše, ovaj moj, blago rečeno, labav program nema mnogo toga zajedničkog. A zbog čega onda iskaz? Iskaz – ova elementarna jedinica diskursa – ima status jednokratnog događaja. Iskaz, kao što kaže Fuko, od koga sam – treba i to

⁷ Ernesto Laclau – Chantal Mouffe, „Post-Marxism Without Apologies” („Postmarksizam bez izgovora”), u: *New Reflections on the Revolution*, str. 100.

⁸ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale* (*Kurs opšte lingvistike*).

reći – dosta površno, slobodoumno, a verovatno čak i jeretički preuzeo taj pojam,⁹ jeste „uvek događaj koji ni jezik ni značenje nikad ne mogu sasvim iscrpsti”.¹⁰ Iskaz, dakle, ne može biti neposredno, bez ostatka sveden na označitelja i druge strukturalističke kategorije. Tu neposrednu izvodljivost onemogućava baš to što je ona uvek i događaj. Događaj znači to što se iskaz pojavio. Govorimo o događaju koji „nije ni supstanca ni akcidenција, niti kvalitet niti proces; događaj ne spada u poredak tela”.¹¹ Pa ipak, nastavlja Fuko, „nije nešto nematerijalno, budući da je uvek delotvoran na nivou materijalnosti, da je posledica. On ima svoje mesto i sastoji se u relacijama, koegzistenciji, rasipanju, preklapanju, akumulaciji i selekciji materijalnih elemenata; on nije ni čin ni svojstvo tela.”¹²

⁹ Pojam iskaza Fuko je veoma temeljito obradio u *Arheologiji znanja*. Baš je bogohulno i drsko tražiti razlike između mog olakog izvođenja tog pojma i izvornog Fukoovog konceptualizovanja iskaza. Kao što sam već pomenuo, ako je cilj moje nasdave slobodne upotrebe naglašavanje jedinstvenosti događaja, neizvodljivost iskaza, u Fukoovom slučaju je reč o opširnom i veoma složenom programu koji je verovatno najzgodniji opisan u ovom delu teksta: „Opisati skup iskaza ne kao zatvoreni preobilni totalitet nekog značenja, nego kao nepotpuni i rastrzani lik; opisati skup iskaza ne u odnosu na unutrašnjost neke intencije, misli ili subjekta, nego s obzirom na rasutost jedne spoljašnjosti; opisati skup iskaza, ne da bi se pronašao trenutak ili trag porekla, nego specifični oblici gomilanja – sve to sigurno ne znači izneti na videlo neko tumačenje, otkriti temelj, osloboditi konstitutivne činove, odlučiti o nekoj racionalnosti ili proći kroz neku teleologiju. To znači ustanoviti ono što bih ja rado nazvao pozitivitetom.” (Mišel Fuko, *n. d.*, str. 135).

Moje korišćenje Fukoovog pojma ne razlikuje se samo u programu, već i u nekim „tehničkim” posebnostima. Za postizanje jasne slike, pomenuću samo jednu, verovatno najvidljiviju. Fuko u *Arheologiji znanja* iskaz ograničava samo na „pokret pisanja ili na artikulaciju govora” (gesture of writing or to the articulation of speech *isto*, str. 33), ali smatra i da iskaz „na drugoj strani sam sebi otvara neku rezidualnu egzistenciju na polju sećanja ili u materijalnosti rukopisa, knjiga i raznovrsnih formi registrovanja” (and also on the other hand it opens up to itself a residual existence in the field of a memory, or in the materiality of manuscripts, books, or any other form of recording; *isto*, str. 33). Moj pojam iskaza je, jednostavno rečeno, manje isključiv.

¹⁰ *Isto*, str. 33.

¹¹ Michel Foucault, *L'ordre du discours* (prevod prema: Mišel Fuko, *Poredak diskursa*, pristupno predavanje na Kolež de Fransu, preveo Dejan Aničić, Karpos, Loznica 2007, str. 43).

¹² *Isto*, str. 43.

Jernej Mlekuž
Burek.si?!
Koncepti/recepti

*

Izdavačko preduzeće
Clio
Gospodar Jovanova 44
Beograd

za izdavača
Zoran Hamović

recenzent
Maja Solar

lektura
Marija Lazović

korektura
Vera Kovačević
Olga Pavičević Kurjak

dizajn knjige
Svetlana Volic

tehnički urednik
Dejan Tasić

štampa
Artprint
Novi Sad

info@clio.rs
www.clio.rs